

rika IV. (1039—1106). Tekst pa je vendar zanimiv zaradi omembe poganov, saj možnosti, da so še obstajali v 11. stoletju na Kranjskem ob upoštevanju dveh drugih virov ne bi mogli zanikati. Tako imamo iz leta 1228 podatek o spreobračanju poganov v Beli krajini (F. Kos, *Gradivo V*, št. 486), iz leta 1331 pa podatek o poganskem čaščenju dreves in studencev na Tolminskem (S. Rutar, *Zgodovina Tolminskega*, Gorica 1882, 65). Ali gre morda za spomin na Madžare? Vsekakor pa lahko rečemo, da je namen prvega pisca tega teksta najbrž bil prikazati vlogo freisinške in briksenške škofije pri pokristjanjevanju Kranjske in iz tega sledečo upravičenost in starost nje-

ne posvetne posesti v tej deželi. Zato bi lahko tudi sklepali, da si je pogane izmislil, kar pa seveda ni nujno.

Tisti del teksta, ki govori o delovanju škofa Emiha in Otona III, je sporočilo o kolonizaciji omenjenih dveh vasi; prebivalci Sorice so res prišli iz Pustriške doline (Val Pusteria) na južnem Tirolskem (Alto Adige) v času škofa Emiha (P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka 1973, 21 in 38.)

Opozoriva naj še na neko drugo zanimivost: v platnice obravnavanega urbarja je vdolan sveženj listov, popisanih z nekim po videzu teološkim traktom iz 15. ali 16. stoletja.

POTOVANJA OGLEJSKIH VIZITATORJEV NA SLOVENSKO V POZNEM SREDNJEM VEKU

JANEZ HÜFLER

Cerkvene razmere na Slovenskem v poznem srednjem veku, ki jih simptomatično zaznamuje ustanovitev ljubljanske škofije na delu nekdanjega oglejskega patriarhata, je sooblikovalo nekaj usodnih okoliščin: dokončna izguba patriarhove svetne oblasti z zavzetjem Furlanije in Vidma po beneški republiki (1420), spori med Habsburžani in Benečani na splošno in posebej glede patriarhove osebe in njegovih spiritualnih pravic na avstrijskem delu patriarhata, dejstvo, da je tudi po ustanovitvi škofije v Ljubljani (1461) precejšen del avstrijskega ozemlja ostal v cerkveni jurisdikciji oglejskega patriarhata, kot poprej oddaljen od patriarhovega sedeža v Vidmu; resnica, da so si patriarhi še naprej vztrajno prizadevali, da bi ohranjali svoje pravice na vseh delih pripadajočega jim ozemlja, pa tega zaradi oddaljenosti in siceršnjih političnih razmer niso zmogli v potrebni meri, se je zato torej toliko bolj kvarno izražala v stanju cerkvenih razmer na Slovenskem.¹

Nenehne interdikcije avstrijskega dvora glede opravljanja patriarhovih pravic tostran Soče, zlasti njegovih vizitacijskih potovanj, in avstrijski napor, da kakorkoli zagotove trdnejšo škofovsko oblast nad tukajšnjim delom patriarhata, ki ne bi bila popolnoma odvisna od beneško usmerjenega patriarha, so prisilili videmsko kurijo, da je za ozemlje zunaj Furlanije od časa do časa določila posebnega namestnika, generalnega vikarja »extra

patriam Fori Julij«, ki je v patriarhovem imenu opravljal duhovne, upravne in sodne zadeve. To so bili večidel škofje iz Pična v Istri: ti so že od nekdaj imeli tesne stike s slovenskimi deželami in marsikdaj celo rezidirali v Ljubljani; med najznamenitejše pičenske škofove, posebej povezane z usodo slovenskih dežel, sodi škof Martin (umrl 8. julija 1456 v Ljubljani in tu tudi pokopan), pomembna osebnost na takratnem odru cerkvene politike, v marsičem predhodnik poznejših ljubljanskih škofov.² Institucija generalnega vikarja, neke vrste pomožnega škofa, ki je lajšal patriarhu delo ali ga včasih celo v celoti nadomestoval, je sicer znana že od prej — in v tej vrsti mnogokrat srečamo tudi pičenske škofove —,³ v zapletenih razmerah druge polovice 15. stoletja pa je bila še posebej pomembna. V desetletju po Martinovi smrti odkrijemo dva pičenska škofove v tej funkciji (Jakob, 1460, Konrad, 1463⁴). Ni pa to bilo pravilo, saj že leta 1457 zasledimo pri opravljanju škofovskih dolžnosti pri nas nekega Fortunata, škofa sarksenatenskega (rekoncilijacija cerkve v Polhovem Gradcu 18/IX, v listini v NŠAL izrecno zapisan kot generalni vikar oglejskega patriarha). Kasnejši viri vsekakor razkrivajo, da se patriarhi niso zadovoljevali s takšnim namestništvom, ki jim ni zagotavljalo neposrednega nadzora nad dogajanjem na avstrijski strani. Če se je le dalo, so poslali na vizitacijske poti generalne vikarje iz Vidma, po

pravilu italijanskega rodu in neodvisne od habsburške politike, in to se jim je ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja tudi precejkrat posrečilo.

O škofijskih vizitacijah slovenskih dežel v poznem srednjem veku je ohranjenega le malo neposrednega gradiva. Najdragocenejši so zapiski kanclerja videmske kurije Pavla Santonina, ki je v letih 1485 do 1487 trikrat spremljal vizitatorja Petra Carla na njegovi poti, dragoceni zategadelj, ker so osebne narave in prinašajo mnoge kulturnozgodovinske in tudi vsakdanje življenje zadevajoče reči (o tem gl. v nadaljevanju). Poleg tega obstajajo uradni zapisniki vizitacijskih aktov iz let 1492, 1494 in 1523 škofov Jakoba Valeressa, Petra Carla in Daniela de Rubeisa in kratka beležka z vizitacije Sebastijana Nascimbena iz leta 1498. Na druge vizitacije je mogoče sklepati in si jih rekonstruirati iz ustreznih aktov, zlasti posvetitev cerkva in izdajanja odpustkov, ki so se bodisi ohranili z izvirnimi listinami ali pa so znani iz kasnejših virov, posebej iz vizitacijskih zapisnikov ljubljanske škofije iz 17. stoletja. Razumljivo pa je, da tako ohranjeno gradivo predstavlja le drobec vizitatorjevih opravil, ki so včasih trajala tudi po dva meseca. Tako dobljena podoba o vizitacijskih potovanjih oglejskih generalnih vikarjev na Slovensko kaže, da patriarhi le niso puščali tako vnemar avstrijskega dela patriarhata. Če so se odnosi med Benečani in cesarjem Friderikom III. po pogodbi iz leta 1468, s katero je cesar priznal beneško osvojitve Furlanije, začasno nekoliko umirili in če so Avstrijci po določeni dobi vendarle dovolili patriarhu, da je poslal svojega zastopnika na vizitacijo preko Soče, se je to zgodilo zaradi neke nove nevarnosti in nesreče, ki je tedaj prizadevala naše dežele. Turkom so se v osemdesetih letih 15. stoletja pridružili še vpadi ogrskih vojakov. Srenje so bile zdesetkane, cerkve in kapele požgane ali tako ali drugače onečaščene ter oropane, kar je zahtevalo od oblasti veliko naporov, tudi od patriarha in njegovih vikarjev.⁵

PASKAZIJ IZ GRACIŠČA, PIČENSKI ŠKOF

Generalni vikar »extra patriam fori Julij«; njegovo delovanje na Slovenskem poznamo samo iz nekaj posamičnih aktov iz razdobja med leti 1482 do 1488. 2. junija 1482 je posvetil veliki oltar župne cerkve v Sentrupertu na Dolenjskem in cerkvi podelil odpustke (NmKap, fasc. II/5). Leta 1485 naj bi posvetil veliki oltar v cerkvi sv. Nikolaja v Dvorjah pri Cerkljah na Gorenjskem in 13. novembra 1488 je v Vranji peči cerkvi sv. Urha, ki

jo je takrat verjetno tudi posvetil, podelil odpustke (NŠAL).⁶

PETER CARLO, KAPRULANSKI ŠKOF, 1485–1487

V času, ko je Paskazij iz Gračišča opravljal dolžnosti oglejskega generalnega vikarja za avstrijski del patriarhata, je patriarh kardinal Marko Barbo poslal v slovenske dežele svojega videmskega generalnega vikarja Petra Carla, škofa iz severnoitalijanskega obmorskega mesteca Caorle in patriarhatskega sufragana. Carlo je vizitacijo avstrijskega dela patriarhata opravil v treh potovanjih. Jeseni leta 1485 (od konca septembra do začetka novembra) je preko Tolmezza in Karnije obiskal celotno Ziljsko dolino od Kötschacha in doline reke Lesach navzdol. Konec avgusta naslednjega leta se je preko Kobarida in Cerknega podal na Gorenjsko, kjer se je zadrževal zlasti v Škofji Loki in Kranju, in zatem zavil na Koroško, kjer si je za izhodiščni kraj izbral Beljak; na Koroškem se je mudil ves mesec september. Maja leta 1487 pa se je Carlo napotil na Štajersko, kjer je obiskal vsa pomembna župnijska središča nekdanjega savinjskega arhidiaconata od Celja do Ptuja oz. Ptujске gore. Vizitacija škofa Carla iz teh let je zanimiva zato, ker se je o njej ohranilo neko dragoceno pričevanje: škofa je spremljal tedanji kancler videmske kurije Italijan Paolo Santonino in si z nemalo literarnega daru v latinščini zapisoval vse, kar mu je na poti zbujalo posebno pozornost. Zlasti so ga zanimali družabni dogodki, pojedine, plesne prireditve, zabeležil si je vtise o pomembnih ljudeh javnega in cerkvenega življenja, o krajih, o njihovih prebivalcih. Dragocene so tudi opazke o posameznih cerkvah in samostanih, pa kajpak tudi druge nadrobnosti kulturnozgodovinske narave. Zgodovinsko gradivo, ki ga je mogoče nabrati iz raznih arhivskih fondov tega časa, dobiva v soočenju s Santoninovim pričevanjem posebno plastično podobo.

Santoninov dnevnik je zašel v vatikansko knjižnico v Rimu, objavil pa ga je in z dragocenimi opombami opremil nekdanji kustos nadškofijskega arhiva v Vidmu in zaslužni zgodovinar furlanske dežele Giuseppe Vale.⁷

PETER CARLO, KAPRULANSKI ŠKOF, 1489, 1491

Potovanje Petra Carla maja 1487 na Štajersko ni bilo zadnje te vrste. Vse kaže, da je škof med leti 1489 in 1491 še nekajkrat v službi generalnega vikarja obiskal naše kraje, čepravno si kakšne trdnješe predstave o teh potovanjih ne moremo ustvariti. Pozno poleti 1489 srečamo škofa na Koroškem: 27. avgusta

je posvetil stranski oltar v cerkvi sv. Andreja v Vratih (Thörl) in cerkev rekonsolidiral in 12. septembra povetil podružnico sv. Jurija v župniji sv. Martina pri Beljaku.⁸ Listino z dne 27. avgusta 1489 je podpisal Paolo Santonino, kar kaže, da je škofa tudi to pot spremljal videmski kancler. O bivanju škofa Carla leta 1491 pri nas sklepamo po njegovi navzočnosti 6. maja tega leta v Slovenjgradcu.⁹

JAKOB VALARESSO, KOPRSKI ŠKOF, 1492

Imenovan »in patriarchatu aquilegiensi sede quasi vacante pro Reverendissimo capitulo aquilegiensi gubernator generalis«, v času, ko patriarh Hermolaj Barbaro, imenovan za patriarha proti volji beneške republike, ni mogel opravljati svoje oblasti in je bila patriarhova stolica dejansko prazna. Njegova vizitacija se je ohranila v zapisniku (AAU, Liber visitationum 1488, fol. 21 r in dalje; odlomke objavil J. Gruden, *Cerkvene razmere*, str. 144 ss), tako da si lahko poustvarimo njeno pot. 25. avgusta 1492 je škof napovedal vizitacijo koroškemu arhidiakonu (AAU, Acta 15, 38 r) — sklepati smemo, da je podobno pismo doseglo tudi arhidiakona za Gorenjsko in Štajersko —, 29. avgusta se je pojavil v Kobariidu. Zatem je pot vizitatorja vodila na Gorenjsko (Kranj, kamniški okoliš, Mengeš), odtod pa na Koroško, kjer je 6. oktobra v Beljaku izdal spomenico o vizitaciji za gorenjskega arhidiakona Lenarta Seydla. Na svoji poti je vizitator opravil razne sodne zadeve za gorenjsko in štajersko duhovščino, o katerih navedeno poroča omenjeni zapisnik. Obenem je kot škof in pooblaščenec oglejskega patriarha oz. kapitlja opravil tudi nekaj pontifikalnih dolžnosti, ki jih zapisnik ne omenja, a so znane iz drugih virov. Verjetno je na poti iz Kobarida na Gorenjsko z dovoljenjem ljubljanskega škofa posvetil stranski oltar v cerkvi sv. Ahaca v Nemškem rovtu (NŠAL, Viz. 4, 213; dan posvetitve ni naveden), 8. septembra je v Kamniku posvetil cerkev sv. Jakoba, kasnejšo frančiškansko,¹⁰ in se dan zatem v isti nalogi povzpel na Sv. Primoža nad Kamnikom (NŠAL, posvetitev cerkve in vseh četvero oltarjev ter podelitev odpustkov); iz listine, izdane za sv. Primoža, in drugih zapisov povzemamo, da se je tudi te vizitacijske poti udeležil Paolo Santonino.

PETER CARLO, KAPRULANSKI ŠKOF, 1494

Peter Carlo se je v vlogi generalnega gubernatorja in vikarja zopet napotil na vizitacijsko pot v slovenske dežele leta 1494. Zapisnik s te poti prinaša ob Jakobu Valaressu na-

vedeni vir (AAU, Liber visitationum 1488, fol. 37 in dalje; poglavitni odlomki so objavljeni v J. Grudnu, prav tam). V viru zabeležena pot traja od 2. maja 1494, ko se je škof ustavil v Kranju, do 11. junija tega leta v Škofji Loki, vmes pa je škof obiskal tudi Spodnje Štajersko; v protokolarnih zadevah se omenjajo Slovenjgradec oz. cerkev sv. Andreja na Brdu v slovenjgraški dolini,¹¹ Kotlje na Koroškem, »cerkev sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza in Pavla« (po Grudnu menda Oberje pri Železni Kapli¹²), Vuzenica, Konjice. Kmalu po prihodu na Gorenjsko je Carlo posvetil cerkev sv. Dominika in Lucije v Tenetišah skupaj s tremi oltarji (3. maja, KAL 21/12, NŠAL Viz. 4). 7. junija je v Hotemažah posvetil kor cerkve sv. Ulrika z dvema oltarjema in ji podelil odpustke (NŠAL), 10. junija rekonsolidiral cerkev v Križah (NŠAL, izdano v Spodnjih Dupljah) in posvetil cerkev sv. Vida v Spodnjih Dupljah z dvema oltarjema (KAL 21/13, NŠAL Viz. 4). Škofu je tajniške posle to pot opravljal Santoninov sin Avguštin, podpisan kot »parentis coadjutor«.

JURIJ (MANIGER VON KIRCHBERG), PIČENSKI ŠKOF, 1496

Pičenski škof Jurij (1490—1501; J. Gruden, ib., 5, op. 2), v resnici beneficiat stolnega kapitlja v Ljubljani, je bil zadolžen za spiritualno vodstvo ljubljanske škofije pod mladoletnim škofom Krištofom Ravbarjem. Vprašanje je, koliko je v času škofovanja kot sufragana oglejskega patriarha opravljal tudi vizitacijske zadeve zunaj ljubljanske škofije. Dva podatka z 10. maja 1496 govorita, da je v imenu ljubljanskega škofa rekonsolidiral cerkev sv. Nikolaja v Strahinju in na novo posvetil dva oltarja v njem (19. maja je cerkvi podelil tudi odpustke, NŠAL) ter posvetil cerkev sv. Janeza v Zbiljah pri Smledniku (NŠAL, Viz. 4).

SEBASTIJAN NASCIMBENO, KORONSKI ŠKOF, 1498, 1499

Koronski ali konovijski naslovni škof (imenovan po nekem škofijskem sedežu v Albaniji), prvi iz vrste generalnih vikarjev, ki so vodili patriarhat v času patriarha kardinala Dominika Grimanija, je nekajkrat obiskal tudi naše kraje. Aprila 1498 se je verjetno mudil v Ziljski dolini (posvetitev cerkve v Št. Pavlu 28. aprila, listina v Koroškem deželnem arhivu), kmalu zatem pa je obiskal zahodni del Gorenjske in Koroško v okolici Beljaka. Ta njegova pot je zabeležena v aktih videmske kurije iz let 1489—1503 (BCU, Ms. Joppi 611, še neobjavljeno): 18. in 19. maja 1498 je bil

Nascimbeno v Idriji, kjer je posvetil pokopališče pri Marijini cerkvi in rekonziliiral cerkev sv. Marije Magdalene na Gorah (ib., str. 2), 22. in 23. maja se je zadrževal v Kranju, kjer je izdal dve pismi za pobiranje miloščine, 25. maja je posvetil neki oltar v cerkvi sv. Mihaela v Dovjem, ki jo je bil tudi rekonziliiral skupaj s pokopališčem. 30. maja je bil že v Beljaku na Koroškem in v naslednjih dneh med drugim posvetil cerkvi v Ziljici (Gailitz) in v Sovčah (Seltschach); 31. maja je izdal tudi pismo za pobiranje miloščine za cerkev sv. Primoža nad Kamnikom.

Ponovno se je Nascimbeno mudil na Slovenskem spomladi 1499, na kar lahko sklepamo po treh njegovih aktih: posvetitev kora in dveh oltarjev cerkve sv. Benedikta v Stranjah in podelitev odpustkov 31. maja, potrditev pravil bratovščine sv. rešnjega telesa v kranjski župni cerkvi, izdana 12. junija v Kamniku, in rekonziliacija romarske cerkve na Šmarni gori po naročilu ljubljanskega škofa Ravbarja 22. junija (vse tri listine v NŠAL).

HIERONIM DE FRANCISCIS, KORONSKI ŠKOF, 1501, 1502, 1507

Nascimbenov naslednik na titularni stolici koronskega škofa in tudi v vlogi oglejskega generalnega vikarja je bil Hieronim de Franciscis. Nekaj neskljenjenih podatkov priča o njegovih vizitacijah na naših tleh v letih 1501, 1502 in 1507. 21. oktobra 1501 je posvetil dva oltarja v cerkvi sv. Marjete v Radomljah in jima podelil odpustke; na ustrezni listini (NŠAL) se škof imenuje »suffraganeus generalis et in montibus visitator«. 26. septembra 1502 je posvetil oltar v cerkvi sv. Jerneja v Seničnem (KAL 12/13) in 3. oktobra tega leta verjetno tudi posvetil cerkev v Jereki v Bohinju (NŠAL, Viz. 4 — konsekratorjevo ime ni navedeno). Nekaj več je gradiva za Hieronimovo vizitacijo maja leta 1507; 11. maja je Franciscis posvetil novi kor in veliki oltar cerkve sv. Martina v Trsteniku (KAL 21/2; Viz. 4 navaja mesec avgust), 19. maja je v Ljubljani dovolil prestavitev praznovanja posvetitve cerkve v Stranjah (NŠAL) in verjetno tudi v tem času posvetil cerkev sv. Lovrenca nad Bašljem (KAL 21/12, NŠAL, Viz. 4; omenjeno samo leto in konsekratorjevo ime). Avgusta leta 1507 sledimo škofu še na Koroško (posvetitev kora cerkve sv. Marije v Gorjanah/Göriach v Ziljski dolini 26. avg., Koroški deželni arhiv).

Opazamo, da se z letom 1502 prekine razmera gosta vrsta oglejskih vizitacij od Petra Carla (1485) dalje in nadaljuje šele leta 1507 z istim vizitatorjem Hieronimom de Franciscis. Tudi med naslednjimi nekaj vizitacijami na-

staja časovni razmik petih let: 1512, 1517. To dejstvo lahko kajpak brez zadrege pripišemo pomanjkanju gradiva, vendar nam drug sprejemljivejši odgovor ponujajo nove politične razmere v odnosih med Benečani in Habsburžani, med patriarhom in njegovim klerom na avstrijski strani. Po smrti zadnjega goriško-tirolskega grofa Lenarta leta 1500 v Lienzu izbruhnejo stari spori med obema tekmeceva na severovzhodnem stičišču obeh velikih evropskih svetov, ki dobe s Cambraijsko ligo proti Benetkam (1508) poseben odločilen okvir. Zadnja Hieronimova vizitacija leta 1507 se ujema z relativnim zatišjem pred sklenitvijo protibeneške zveze (1508) in sledečim ji avstrijskim zavzetjem Furlanije (1509).

DANIEL DE RUBEIS, KAPRULANSKI ŠKOF, 1512, 1517—1520, 1523

Okoliščine, pod katerimi je potekala zadnja znana vizitacija Hieronima de Franciscis, so zaznamovale tudi pastirsko delo Daniela de Rubeis, kaprulanskega škofa. Služil je trem patriarhom iz beneške rodbine Grimanijev, Dominika (1497—1517), Marina (1517—1529) in Marka (1529—1544). Njegova prva dokumentirana vizitacijska pot leta 1512 se je dogajala v času, ko je Furlanija v celoti bila v rokah cesarja Maksimilijana I., o njej govori ta posvetitev cerkve sv. Jurija v Bistrici nad Tržičem 16. maja¹³ in posvetitev cerkve sv. Nikolaja v Jeprci 13. junija (NŠAL; potrditev v KAL 43/11).¹⁴ Z letom 1517 se spet začneja gostejša vrsta vizitacij, ki jo je omogočila ureitev razmer v Furlaniji po pogodbi iz Noyona (1516) in sporazumni razdelitvi dežele med Benečani in Avstrijci.

Vse kaže, da se je v štirih letih med 1517 in 1520 Daniel de Rubeis vsako leto odpravil na vizitacijsko pot avstrijskega dela patriarhata, čeravno nam o tem govore le posamični dokumenti. Največ je gradiva za leto 1517, ko se je škof verjetno kar dva meseca mudil na Gorenjskem: v ta čas sodijo posvetitev velikega oltarja in stranskega oltarja sv. Urbana 16. maja v Bistrici nad Tržičem (KAL 21/13; takrat je škof verjetno posvetil tudi cerkev sv. Neže v bližnjih Brezjah, NŠAL, Viz. 4, omenjena samo letnica), posvetitve cerkve sv. Tomaža skupaj z oltarji v Britofu pri Kranju 8. junija (NŠAL, Viz. 4), sv. Petra v Naklem 11. junija (Lavtižar, Kranj, ib.), cerkve sv. Dominika v Tenetišah 12. junija (KAL 21/12), rekonzilija cerkve sv. Križa v Prebačevem 6. julija (NŠAL), in posvetitev stranskega oltarja v cerkvi sv. Martina v Dobu 7. julija (NŠAL). O Rubeisovi vizitaciji naslednjega leta govori samo podatek s Koroškega: posve-

titev Marijine cerkve na Zapotnici na Malem Ljubelju 21. oktobra 1518 (Koroški deželni arhiv). 16. maja 1519 je škof posvetil cerkev sv. Jurija v Volči pri Poljanah z njenimi oltarji (NŠAL) in 14. oktobra 1520 župno cerkev v Sentrupertu na Dolenjskem (NmKap, II/5).

Rubeisova vizitacija iz leta 1523 se je po tistih s konca 15. stoletja zopet ohranila v zapisniku, ki ga je po izvirniku iz videmske mestne knjižnice objavil G. B. Corgnali.¹⁵ Skof se je na vizitacijo napotil 1. septembra po znani poti preko Kobarida in Cerknega na Skofjeloško in od tod na Gorenjsko in Dolenjsko. Opravil je precej pontifikalnih dolžnosti, posvetitev cerkva in oltarjev, ordinacij klerikov in vmetitev na duhovniška mesta, pri čemer preseneča razmeroma veliko število na novo posvečenih cerkvenih zgradb v Zasavju, ki je bilo dotlej verjetno bolj zanemarjeno. Potovanje je trajalo vsaj do 19. septembra (Kamnik), ko se ohranjeno poročilo sklenja. Poleg zapisnika nam o tej vizitaciji govori tudi nekaj posebej ohranjenih dokumentov, tako posvetilni listini za cerkev sv. Ane v Zgornji Jablanici z 10. septembra in oltar sv. Ane v Mekinjah s 16. septembra (oboje NŠAL).¹⁶ Da se Rubeisovo potovanje ni končalo v Kamniku, kot bi bilo mogoče sklepati po vizitacijskem zapisniku, pa priča podatek, da je škof 20. septembra tega leta posvetil tudi novo cerkev sv. Luke v Praprečah pri Lukovici (NŠAL, Viz. 4).

DANIEL DE RUBIES, KAPRULANSKI ŠKOF, 1535

Rubeisova vizitacija iz leta 1523 je zadnja nam za zdaj znana vizitacija kakega oglejskega sufragana na Slovenskem, ki se kronološko še kolikor toliko navezuje na patriarhova prizadevanja ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja. Gradiva s tem letom zmanjka za dobro desetletje in šele leta 1535 srečamo Rubeisa spet na slovenskih tleh, ko je poleg Gorenjskega moral obiskati tudi Štajersko. Vemo, da je škof 8. junija tega leta posvetil kor in glavni oltar cerkve sv. Duha v Češnjevku (Lavtižar, Kranj, ib.); 8. julija cerkev sv. Andreja v Pokorni vasi na Kozjanskem¹⁷ in 14. julija stranski oltar sv. Ane v Sv. Lovrencu nad Bašljem (KAL 21/11). Ob tej priložnosti se je spet mudil tudi v Praprečah pri Lukovici, kjer je moral ponovno posvetiti cerkev sv. Luke (NŠAL, Viz. 4).

Težko je reči, koliko nam podoba o oglejskih vizitacijah te dobe kroji pomanjkljivo ohranjeno gradivo, nedvomno pa nastopa s sredino 16. stoletja čas, ki je spet temeljito pretresel duhovno življenje naše dežele. Protestantizem in s tem povezana okrepitev cer-

kvene politike avstrijskih vladarjev na eni strani ter reformiranje katolicizma s tridentinskim koncilom na drugi strani sta zahtevala tudi od oglejskega patriarha drugačne in intenzivnejše oblike pastoralnega dela, ki pa je, kot vemo, takrat prineslo le neznatne rezultate.

OPOMBE

1. Zgoščen pregled v J. Grudnu, *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije*, Ljubljana 1908, in F. Kovačiču, *Zgodovina lavantinske škofije*, Maribor 1928, posebej str. 212 ss. — 2. J. Gruden, prav tam, str. 11 ss, kot škof znan iz virov iz let 1436 do 1456. Med najzgodnejše njegove akte sodijo odpustki za mekinjski samostan 9. sept. 1436 iz Konjic (NŠAL) ter posvetitev cerkva v Križah in v Brezjem nad Tržičem leta 1437 (NŠAL Viz. 4, KAL fasc. 21/13). — 3. K imenom vikarjev oglejskega patriarha, ki jih prinaša J. Gruden, str. 5 op. 2, lahko dodamo še naslednja: senjski škof Prothiva že 1340, 2/XI (v Seničnem na Gor.), Janez, škof emonski (Novigrad v Istri) (1350, 27/XI), škof Lenart (1395, 15/III), pičenski škof Lovrenc (1389, 9/IV; kot generalnega vikarja ga omenja tudi Valvasor, *Die Ehre VIII*, v vrsti pičenskih škofov), škof Bernard (1397, 16/II, v Velesovem), Jurij, škof »lessiensis« (?), 1400, 25/VII, v Hočah); k prav tam, str. 6: škof Eberhard, ki je leta 1415 posvetil podružnico na sv. Jakobu nad Preddvorom, kajpak ni bil salzburški nadškof istega imena (v viru: »episc. tefeliter«, dominikanec). — 4. J. Gruden, ib., 72. — 5. V nadaljevanju podajam posamezne vizitacijske poti po kronološkem vrstnem redu. Zaradi gospodarnosti navajam vire praviloma le po izvirnikih in ne omenjam njihove objave ali omembe v literaturi, čeravno jih je tu najti precej, zlasti v topografskih opisih župnij A. Koblarja, J. Lavtižarja in I. Vrhovnika. Označba NŠAL brez lokacije pomeni zbirko srednjeveških listin v NŠAL pod ustreznim datumom. — 6. J. Gruden, prav tam, str. 74. Že 11. jan. 1482 je škof rekoncilijiral cerkev sv. Andreja v Vratih (Thörl) na Koroškem (Koroški deželni arhiv). — 7. G. Vale, *Itinerario di Paolo Santonio in Carinzia, Stiria e Carniola negli anni 1485—1487*, Vatikan 1943 (*Studi e Test* 103), nemški prevod R. Egger, *Die Reisetagebücher des Paolo Santonio 1485—87*, Celovec 1947. — 8. Listini (druga je v prepisu) v Koroškem deželnem arhivu (Kärntner Landesarchiv) v Celovcu. Podatke iz tega arhiva mi je ljubezljivo posredoval dr. Wilhelm Wadl, za kar se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem. Vsebinsko drugih v tej zvezi nedvomno zanimivih listin, ki se hranijo po župnih arhivih na Koroškem, mi žal ni znana. Tako bi v ta čas utegnili uvrstiti tudi posvetitev cerkve sv. Petra v župniji Šentjakob v Rožu (W. Fresacher, *Erläuterungen zum historischen Atlas*... II/8, 2 1966, str. 151). — 9. F. Kovačič, ib., str. 216. Podatka ne morem preveriti. — 10. F. Stele, *Politični okraj Kamnik, Ljub-*

ljana 1929. — 11. 16. maja; vizitator se je, glede na analogije, tu nedvomno mudil z namenom, da posveti cerkev, čeravno v gradivu o tem ni nič ohranjenega. — 12. Lovanke (Gablern) v župniji Dobrla vas? — 13. J. Lavtižar, Cerkev in zvonovi v dekaniji Kranj, Ljubljana 1901, str. 108—109, 114. — 14. Za Jeprco izdana listina, v kateri se ne omenjajo nikakršne pravice ljubljanskega škofa, kaže, da je tedaj župnija Sora, kamor je sodila ta cerkev, še vedno ležala v mejah oglejske jurisdikcije. — 15. Posvečanje in potrditev kapel v Sloveniji v l. 1523, GMD XVII (1936),

143—147. — 16. Ime drugega kraja je v zapisniku popačeno in dovoljuje misliti na Velesovo (ib., op. 32). — 17. I. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant IV, str. 157 (po vizitaciji 1651 v KAL).

Uporabljene kratice: AAU — Archivio arcivescovile Udine, BCU — Biblioteca comunale V. Joppi Udine, KAL — Kapiteljski arhiv v Ljubljani v NŠAL, NŠAL — Nadškofijski arhiv v Ljubljani, NmKap — Arhiv novomeškega kapitlja v NŠAL.

K POZNAVANJU ŽITNIH MER NEKATERIH MEST IN TRGOV NA KRANJSKEM V PRVI POLOVICI 16. STOLETJA

JANEZ SUMRADA

V prilogi k urbarju gospodstva Lož iz 1528¹ je ohranjen seznam — eden zgodnejših urejevalcev stanovskega arhiva mu je nadel ime »Tabela razlik med žitnimi merami« (Tabella des Undterscheidt der gethreidt Mass)² — ki nam omogoča, z nekaj rezerve in seveda z zgolj približno natančnostjo, dopolniti gradivo še danes temeljne razprave Sergija Vilfana, posvečene razvoju ljubljanskih mer, zavoljo njihovega pomena pa tudi metrologiji cele Kranjske in deloma drugih slovenskih dežel.³ Tabela moremo primerjati z že objavljenimi preglednicami koroških mestnih mer za težka žita v razmerju do dunajskega muta, ki izhaja iz srede 16. stoletja,⁴ s pristavkom, da žal ni tako izčrpna. Da izmed vseh mest na nekdanjem Kranjskem manjka v seznamu prav Lož s svojimi žitnimi merami, je najbrž le še razlog več za sklepanje, da preglednica ni prišla v sedanjo arhivsko razvrstitev kasneje in naključno, marveč da izvira z loškega ozemlja, najverjetneje iz približno tistega obdobja kot spremljajoči jo urbar, vsekakor pa iz časov pred poenotenjem kranjskih trgovskih žitnih mer (po 1569).⁵ Za tak izvor vira bi govorili tudi — kasneje in z drugo roko vneseni — podatki za Ložu bližnja trga Ribnico in Senožeče. Ta tri lokalna tržišča je povezovala tedaj še pomembna trgovska pot z Dolenjske prek Blok in Postojnskih vrat k morju in je bilo zato pač nujno, da so v enem kraju poznali merske sisteme sosednjih tržnih središč.⁶ O žitnih merah nekaterih drugih mest velja, da jih je sestavljalec tabele kasneje hotel upoštevati, pa pri sestavljanju našega vira očitno ni imel pri roki konkretnih relacij in je vpisal

imena mest in ponekod tudi naziv merske enote. Zlasti pogrešamo številčnih podatkov za Kamnik, saj se lahko o žitnih merah Višnje gore in še posebej Škofje Loke poučimo drugod.

Preglednica tako vsebuje žitne mere kranjskih mest Novega mesta, Metlike, Krškega, Kočevja, Kostanjevice, Črnomlja, Kranja in Radovljice v njihovem razmerju do ljubljanskega stara. To se nam bo zdelo povsem razumljivo, če dostavimo, da se lokalne mere pogosto pojavljajo v relacijah do mer deželnih glavnih mest kot najpomembnejših na določenem teritoriju.⁷

Struktura vira postavlja pred nas nekaj vprašanj, na katera zatrdno ni moč odgovoriti, zato bodo rezultati nujno približni, še posebej, ker doslej zbrano gradivo o žitnih merah kranjskih mest dopušča le nekaj osamljenih primerjav. Tako smo prepuščeni sklepanju, na katerega od obeh sistemov ljubljanskih žitnih starov se nanašajo zapisane relacije med težkimi žiti in ovsom ter vrhanja, raženja oz. valjanja v veljavi dva tipa ljubljanskih starov: starejši za težka žita (približno 90 litrov) in oves (105—106 litrov), in novi (106 litrov), s povečano kapaciteto do 110 litrov (težka žita) oz. 118 litrov (oves). Za osnovo preračuna smo vzeli idealni ljubljanski star v vrednosti 106 litrov, ki naj bi bil v času, ko je naš vir najverjetneje nastal, že prevladujoče uveljavljen.⁸ Seveda pa je pri tem treba upoštevati približke ± 12 —16 litrov, v 16. stoletju pred poenotenjem sta bila zaradi razlike pač glede na stari sistem ljubljanskega stara in vrsto merjenih žit.